

SOVYET DÖNEMİNDEN ÖNCE KIRGIZ EDEBİYATI

PROF. DR. SALİCAN CİGİTOV*

Aktaran : Saadettin KOÇ**

Kırgızların Ekim ihtilâlinin önce tamamen cahil oldukları iddiası, Sovyet döneminde, Kırgızistan Komünist Partisi yöneticileri tarafından devamlı surette vurgulanmıştır. Buna göre, Sovyet döneminden önce “*Siyasî bakımından hiçbir hakka sahip olmayan Kırgız halkı, tamamıyla cahildi... Kırgızistan halkının sadece % 0,6’sı yazıyı tanıyordu.*”

Elbette bu iddia Ekim ihtilâlinin, Sovyet idaresinin ve Komünist Partisi’nin zavallı Kırgız halkına yaptığı iyilikler, sırf övünmek maksadıyla resmî olarak tekrar tekrar dile getirilmek suretiyle halka telkin edilmiştir.

Fakat bu resmî inkâr politikasının bir yalandan ibaret olduğunu ortaya koyan sağlam deliller, Sovyet döneminden önce Kırgızlar tarafından yazılmış olan metinlerde yer almaktadır. Meselâ, ilk Kırgız tarihçileri Osmonalı Sıdıkuulu (1876-1940) ile Belek Soltonoyev (1878-1938), yazdıkları eserlerde, bu yönde bilgiler vermektedirler. Kırgızlar, Rus imparatorluğunun nüfûzu altına girmeden önce kendilerini Müslüman sayılabilecek bu dinin şartlarını yerine getirmeyi, İslâmî ilimleri öğrenmeyi ve çocuklarına dinî eğitim vermeyi ihmâl ettikleri için gerçekten de cahil kalmışlardır. Fakat Rus idaresine girdikten sonra Kırgız ülkesine Slavlarla birlikte Müslüman Özbekler, Uygurlar ve Tatarlar da göç edip yerleşmişler, Müslüman din adamları Kırgızlar arasında İslâmî ilimleri, şeriati ve kendi âdetlerini yaymaya çalışmışlardır. Kırgızlar bu yeni dönemde, kendileri de İslâm dinini öğrenmeye ve bilhassa çocuklarına dinî eğitim aldirmaya ve kendi din adamlarını yetiştirmeye samimî olarak gayret etmişlerdir.

Bu gerçek, Sovyet döneminde tarihçi ve ilim adamlarının eserlerinde açık delillerle ortaya konulmuştur. Meselâ, D. A. Aytmambetov’un, **Kırgızstandağı Revolyutsiyasga Çeyinki Mektepleri** (Ekim Devriminden Önceki Mektepler) (1961) ve S.S. Daniyarov’un **Kırgız Sovyet Madaniyatının Algaçkı Önüp-Ösüşü** (Kırgız Sovyet Medeniyetinin ilk zamanlardaki gelişmesi)(1983) adlı Rusça monografilerinde ve diğer ilmî eserlerde, delillere dayanarak şu sonuçlar elde edilmiştir:

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kırgız kabilelerinin arasında İslâm dinini yayma faaliyetleri artmış, çocuklara dinî eğitim verme âdeti başlamıştır. Bu yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında Müslüman ilkokulları bir hayli çoğalmış,

* Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Öğretim Üyesi

** Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğr. El.

hatta bazı Kırgız zenginleri tarafından medreseler açılmıştır. Kırgız gençleri yavaş yavaş Kırgız ülkesinde Tatar, Özbek, Uygur ve Dunganların (Müslüman Çinli) kurdukları medreselerde, bazıları da bugünkü Özbekistan, Tacikistan, Uyguristan, Tataristan, Başkurdistan ve hatta Azerbaycan'daki medreselere gidip eğitim görmüşlerdir. Kısaca söylemek gerekirse, Orta Asya Müslümanları için bir gelenek hükmünde olan dinî eğitimin ilk merhalesi, 20. yüzyılın başında Kırgızlar arasında da bir hayli yayılmış, aynı şekilde ileri derecede dinî eğitim görmek isteyen gençler de çıkmaya başlamıştır.

Rus imparatorluğu idaresi altına giren Müslüman Türklerin dinî mekteplerde ve medreselerde okuyan öğrenciler, 19. yüzyılın sonuna kadar tamamen çağ dışı kalmış öğretim metotlarıyla daha çok Arap ve Fars dillerinden skolastik zihniyetle yazılmış ders kitaplarını okuyarak orta çağ seviyesinde sıkışıp kalmışlardır. Bu sebeple çağdaş kültüre erişmek bakımından önemli aksaklıklar meydana gelmiş, bundan başka hatta basit okuma-yazma bile uzun zaman içerisinde zorla öğrenilir olmuştur. Bilâhare Avrupa'ya daha yakın yerlerde meskûn buldukları için bir hayli Avrupalılaştıran Ruslarla beraber veya onlara komşu olarak yaşayan Türk halklarının, yani Kırım ve Kazan Tatarlarının aydın temsilcileri, Hıristiyan dünyasının ilim, teknik ve eğitim sistemleriyle tanıştıktan sonra, kendi çocuklarını yeni usûle göre okutmak gereğini hissederek Avrupâî tarzda eğitim verecek mektepler açmaya başladılar. Bu yeni tarzdaki eğitim, kendi devrinde Usûl-i Cedid (yeni metot) adını almış ve 1900-1910 yılları arasında Tatar eğitimcilerin nasihat, tavsiye ve teşvikleriyle Orta Asya'da da yayılmıştır. Bunun sonucu olarak Cedit mekteplerini meselâ Kırgızistan'ın kuzeyinde muhacir Tatarlar, güneyinde ise meskûn Özbekler açmıştır. Bu mektepler, yerleşik veya yarı yerleşik hayat süren Kırgızların köylerinde, hatta bugünkü Ak-Talaa, Toguz-Toroo, Ketmen-Töbö ilçeleri gibi uzak dağlık bölgelerde bile açılmıştır. Bu mekteplerde, az da olsa Kırgız çocukları eğitim görmüştür.

Orta Asya'ya hükmeden Çarlık idaresi, tercümanlara, küçük memurlara ve Rus kültürünün propagandasını yapacak elemanlara ihtiyacı olduğu için 19. yüzyılın sonunda, yerli halkın çocuklarını okutmak üzere Rus-Tüzem mekteplerinin birincisi, 1884 yılında, Tokmok şehri yakınında bir Dungan köyü olan Karakonuz'da, ikincisi 1886 yılında Oş şehrinde eğitimine başladı. Bunlardan sonra Rus-Tüzem mekteplerinin sayısı yıldan yıla artmış, 1. Dünya Savaşı öncesinde yirmiye ulaşmıştır. Hangi köyün ahali, mektebin masraflarını kendileri karşılamayı kabul ederse, Çarlık idaresi hemen orada Rus-Tüzem mektebinin açılmasına izin vermiştir. Bundan dolayı bu mektepler Koçkor, At-Başı, Ketmen-Töbö civarlarında açılmıştır. Elbette bu mekteplerin çoğunda Kırgız çocukları okudu. Bazı Kırgızlar da bugünkü Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan'ın Kırgız ülkesine yakın bölgelerinde açılan Rus-Tüzem mekteplerinde okumuştur.

Bunlardan başka Karakol şehrindeki ziraat mektebinde, Bişkek'deki bağcılık mektebinde ve diğer küçük meslek okullarıyla Rus ve Tatar ilk mekteplerinde de Kırgız çocukları okumuştur. Almatı (Verniy) ve Bişkek jimnazyumlarından de birkaç Kırgız'ın yanı sıra, Taşkent Öğretmenlik Seminerlerinden Talaslı Abcalbek Çolpahkulov adlı bir Kırgız mezun olmuştur. Abdikerim Sıdkov, Kocomurat Sarikulakov, Canek Soltonoyev gibi birçok Kırgız da jimnazyumdan mezun olduktan sonra merkezî Rusya'daki üniversitelere gitmişler, fakat çeşitli sebeplerden ötürü bu eğitimlerini tamamlayamamışlardır.

Bu bilgilere göre, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında, eski usûlde eğitim veren dinî okullarda, yeni usûle göre Türkçe eğitim veren Cedit mekteplerinde ve Rusça eğitim veren irili ufaklı mekteplerde okuyan Kırgızların sayısı önemli bir yekûna ulaşmıştır. Bu mekteplerde eğitim görenlerin tam olarak kaç kişi oldukları, kendi dönemlerinde de, daha sonraki dönemlerde de tespit edilememiştir. Fakat buna rağmen eski belgelerden bunların sayısını yaklaşık olarak tespit etmek mümkündür. Meselâ, 1913 yılına ait yazılı bilgilere itibar edilecek olursa, o sırada Kırgızların % 0,6'sı okuma-yazma bilmektedir. Eğer o dönemde Kırgızların bütün nüfusunun 800.000 olduğu kabul edilecek olursa, 4.800 kadar Kırgız'ın okuma-yazma bildiği sonucu ortaya çıkar. Fakat Çarlık rejiminin istatistik bilgilerine inanmak pek de mümkün değildir. Çünkü bilgiler, her belgede başka türlü verilmektedir. Meselâ, aynı 1913 yılına ait bir demografik araştırmada verilen bilgiler Bişkek ve Prjevalsk (Karakol) nahiyelerinde yaşayan Kırgızların % 4,7'sinin okuma-yazma bildikleri doğrulanmaktadır.¹

Eğer Kırgızistan'ın güneyindeki dinî eğitimin, kuzeye nazaran daha önce ve daha çok yaygınlaştığına dikkat edilecek olursa, o zaman bütün Kırgızların en azından % 1-2'sinin okuma-yazma bildiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Fakat bunların çok büyük bir kısmı, dinî ilk mekteplerde zayıf eğitim alarak biraz okuma-yazma öğrenmiş olmalıydılar. Yukarıda söz konusu edilen yüksek dinî eğitim kurumlarında, Cedit mekteplerinde ve Rusça eğitim veren okullarda okuyan Kırgız gençlerin genel sayısının binden fazla olmadığı anlaşılmaktadır.

Gerçek olan şudur ki, 20. yüzyılın başında Avrupalıların ilk, orta ve lise seviyesindeki mekteplerini bitiren insanların sayısı, okuma-yazma bilmeyenlerden fazla olup yüksek öğrenim görenleri de ayrı bir sosyal sınıf meydana getirmiştir. Aynı dönemde Kırgızların ise sadece % 1-2'si okuma-yazma öğrenmiş, bin kadarı orta seviyede eğitim görmüştü. Medreseden başka yüksek eğitim kurumlarını bitirmiş tek bir Kırgız bile yoktu.

Halkını eğitime gayreti içerisindeki batının ilim ve teknikte büyük başarıla-

¹ Aytmambetov, D., Do Revolyutsionnyye Şkoli v Kirgizii, Frunze (Bişkek) 1961, s. 199

ra ulaştığı bir dönemde, bütün nüfusu 700-800 bin kadar olan Kırgız halkının kendi içinden sadece bir avuç okuma-yazma bilen ve yarım yamalak eğitim gören insanı ancak çıkarabilmiş olması, elbette son derece üzücüdür. Fakat ondan yarım asır önce bu halkın tamamının okuma yazma bilmediğine dikkat edilecek olursa, 4-5 bin kadarının okuma yazma öğrenmiş olması, bin kadarının da yarım yamalak Avrupaî ilk eğitim almış olması, ayrıca on- on beş kadarının da dinî ve din dışı yüksek eğitim görmüş olması, bir ilerleme, medenî bakımdan bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Kırgızların çocuklarını okutmaya yönelmeleri, bu yönelişin de kendi iç ihtiyaçlarının ve dış tesirlerin zorlamasıyla yavaş yavaş bir gelenek hâlinde yerleşmeye başlaması, zaman içerisinde oluşan tabii bir süreçti. Başka bir ifadeyle, sömürge hâlinde tutulan halkların medenî gelişmeleri için hiçbir şey yapmayan Çarlık rejimine rağmen eğer siyasî olarak uzun süreli bir sükûnet ortamı sağlanmış olsaydı, Kırgız halkının ilme olan ilgisi de artacak, ilk öğretim seviyesinde öğretim görenlerin de, daha ileri seviyede eğitim görenlerin de sayısı yavaş yavaş çoğalacaktı. Tıpkı Çar idaresi altında aynı durumda bulunan, aynı kaderi paylaşan Tatar, Kazak, Özbeklerde olduğu gibi Kırgızlardan da sadece İslâmî değil, aynı zamanda yeni tarzda eğitim görenlerin sayısı da zaman içinde artacaktı.

Sonuç olarak, Sovyet döneminden önce okuma-yazma bilen veya daha ileri seviyede eğitim gören Kırgızların sayı itibarıyla çok olduğuna dair bir iddiada bulunamayız. Fakat, Kırgız halkının tamamının hiç okuma-yazma bilmeyen kara cahillerden ibaret olduğunu iddia etmek için de geçerli hiçbir sebep yoktur. Bu mesele hakkında itiraf edilmesi gereken basit gerçek şudur: Rus imparatorluğuna bağlandıktan sonraki yarım asırdan fazla devam eden zaman zarfında, Kırgız halkının büyük bir ekseriyeti, okuma-yazma bilmeyen kara cahil durumunda kalmış olsa bile, ilmin değerini takdir eden bazı Kırgızlar, özel olarak mektepler açmaya veya okuma masraflarını kendileri ödemek suretiyle çocuklarına okuma-yazma öğretmeye, mutlaka bir eğitim aldirmaya başlamışlardır. Neticede Kırgızların arasından dinî ilk mekteplerin yanı sıra Cedit ve Rus-Tüzem mekteplerinde, medreselerde ve Rusça eğitim veren diğer okullarda okuyan küçük bir gurup çıkmıştır. Bu grubu oluşturanlar, zihnî faaliyetlere değer vererek manevî hayata yönelen ve gelecekteki millî aydınlar zümresinin çekirdeğini veya mayasını oluşturacak olan öncü Kırgızlardır. Her şeye rağmen bir kısmı, Türk topluluklarının temsil ettiği İslâm medeniyetinin, bir kısmı da Rus modeli Avrupa medeniyetinin cazibesine kapılan bu dünkü eğitimliler zümresinin ortaya çıkışı, Kırgızların karanlık dünyasına nüfûz eden bir avuç ışık gibi parlak bir manzara olarak değerlendirilmelidir.

Kırgızların Sovyetler Birliği Döneminden Önce Kendilerine Ait Bir Yazı Dilleri ve Yazılı Eserleri Var mıydı?

Sovyetler Birliği döneminde, Çarlık idaresi altında yaşayan Kırgızların medenî hayatıyla ilgili olarak devamlı surette ileri sürülen resmî görüşlerden birisi şuydu: Sovyetler Birliği döneminden önce Kırgızlar, kendilerine ait bir yazı dilleri ve yazılı eserleri olmadan yaşamışlardır. T. Usubaliyev'den iktibas edilen "Sovyet hâkimiyetine kadar Kırgızların kendi yazı dilleri yoktu."² Cümlesinde de bu görüş net bir şekilde ifade edilmektedir. Fakat buna rağmen Sovyetler Birliği döneminde, bu resmî görüşün zıddı olmak üzere K. K. Yudahin, İ. A. Batmanov, B. M. Yunusaliev, S. Kudaybergenov gibi bazı tanınmış dilbilimciler, Kırgız aydınlarının çarlık döneminde Arap yazısıyla çeşitli eserler kaleme aldıklarını somut delillerle ortaya koymaktadırlar. Eskiden Arap alfabesinin, aydın Kırgızlar tarafından eserler vermek üzere kullanıldığı yönünde bazı bilgiler D. Aytambetov, S. S. Daniyarov, V. M. Ploskih gibi tarihçilerin eserlerinde de zikredilmiştir.

Fakat Kırgızistan'ın ilk yöneticisi olan T. Usubaliyev zamanında (1961-1985), Kırgızların Sovyetler Birliği döneminden öncesine ait az ya da çok yazılı eserlerin bulunduğunu açıkça dile getirenler, şiddetli tenkitlere uğradılar, kanunî kavuşturmalara maruz kaldılar. Böyle olmakla birlikte yeniden yapılanma (=Perestroyka) sürecinin başlamasından sonra bütün resmî kısıtlama ve baskılara karşı Sovyet toplumlarından itiraz sesleri yükselmeye başladı. Moskovalı Türkolog E. R. Tenişev'in *O Kirgizskom Literaturnom Yazıke v Donatsionalny Period (= Milletleşme Döneminden Önceki Kırgız Edebî Dili Hakkında)* adlı makalesini, bu konuya dair önemli bir örnek olarak burada zikredebiliriz.

Tenişev, bu makalesinde, 1917 Ekim ihtilâlinde önce Kırgız toplumunda okuma-yazma bilen küçük bir zümrenin teşekkül ettiğini ve zümreye mensup bazı aydınların, Arap alfabesi kullanan edebî Türk dillerini öğrendiklerini, hem bu dillerde, hem de kendi ana dillerinde birçok yazılı eserler verdiklerini bildirmektedir.³

Yukarıdaki birbirini tekdüz eden zıt görüşlerle ilgili olarak önemli bir soru zihinleri meşgûl etmektedir: Gerçekten de Kırgızların Sovyetler Birliği döneminden önce kendilerine ait yazılı eserleri var mıydı, yok muydu?

Şüphesiz Müslüman Türk topluluklarının, bilhassa Özbek, Uygur, Türkiye Türkü, Azerbaycanlı ve Tatarların aydın temsilcileri, yüzyıllarca kendi ana dillerinin fonetik özelliklerini tam olarak aksettirmeyen Arap alfabesiyle her konuda

2 Usubaliyev, T. ; Leninizm-Velikiy İstoçnik Drujbi i Bratsva Narodav, Moskova 1974, s. 71.

3 Vaprosı Yazıkoznaniya-1989, Nu. 5, s. 32-40.

ve her şekilde eserler verdiler. Kullanılan bu Arap alfabesi, hiçbir Türk topluluğunda millî yazı şekli olarak resmen kabul edilmiş değildir. Fakat söz konusu bu Türk topluluklarına ait dillerin Sovyetler Birliği döneminde, hem kendileri tarafından, hem de başkaları tarafından “eski yazı dilleri” (*staropismennie yazıki*) olarak değerlendirildiği de aşikârdır.

Bazı Kırgız aydınlarının, 19. yüzyıl ortalarından 1917 Ekim ihtilâline kadar Kırgız dilinin fonetik yapısına uygun düşmeyen Arap alfabesi ile birçok eser yazdıklarını ispat eden deliller bulunmaktadır. Çarlık idaresinin arşivlerinde, 17. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Kırgız boy beyleri tarafından Rusya imparatorluk makamlarına gönderilen mektuplar muhafaza edilmiştir. Bazı ilim adamları, bu belgelerin Kırgızca olmasa bile Kırgızlar tarafından kaleme alınmış metinler olduğunu ifade etmektedirler. Bu mektuplar tam Kırgızca değildir; kısmen Çağatayca (eski Özbekçe) ve kısmen Tatarca yazılmıştır. Bunların okuma-yazma bilen Kırgızların kaleminden çıktığını iddia etmek mümkün değildir. Çünkü bu mektupların yazıldığı dönemde Buhara ve Kazan medreselerinde eğitim görüp de Çağatay ve Tatar edebî dillerini ve bu dillerle resmî yazışma usûllerini doğru ve güzel bir şekilde öğrenen Kırgızların varlığı şüphelidir. Kırgız ileri gelenleri adına gönderilen bu mektupların, Özbek ve Tatar kâtipleri tarafından yazılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Bu sebeple mektuplar Kırgız yazı diline veya millî yazı kültürüne ait eserler olarak değerlendirilemez.

Bunun yanında tamamen Kırgızca olarak kaleme alınmış olan metinler ise, İslâmî veya laik eğitim görmüş olan Kırgızlar tarafından yazılmış olmalıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu türden kalem sahipleri, Kırgızların arasından 19. yüzyılın ikinci yarısında çıkmaya başlamış ve 20. yüzyılın başında da artmıştır. Bu okur-yazar Kırgızların içinden kendi ana diliyle eserler yazmaya dikkat edenler ve bu yolda gayret sarf edenler olmuştur. Ancak söz konusu zaman zarfında tam olarak kaç Kırgız’ın kendi ana diliyle eser kaleme aldığını söylemek maalesef mümkün değildir. Bununla ilgili tespit çalışmaları, Çarlık döneminde de, Sovyetler Birliği döneminde de yapılmamıştır. Ayrıca o dönemde Kırgız diliyle yazılmış olan eserler Sovyetler Birliği dönemine intikal etmiş olmakla birlikte tamamı yazma eserlerin muhafaza edildiği resmî kurumlara maalesef intikal etmemiştir. Zaten az sayıdaki bu yazma eserler, şahısların elinde veya resmî arşivlerde muhafaza edilmiş; bir kısmı Sovyetler Birliği döneminde, bir kısmı da Kırgızistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra ilmî araştırmalara konu olmuş, yayımlanmış ve millî edebiyatın tarihî hazinesine kazandırılmıştır.

Sovyetler Birliği döneminden önce Kırgız dilinde yazdıkları eserleri günümüze kadar ulaşan yazarlar arasında Moldo Niyaz (1822-1896), Togolak Moldo

(1860-1942), Moldo Kılıç (1866-1917), Osmonalı Sıdıkov (1875-1940), Aldaş Moldo (1876-1930), Belek Soltonoyev (1878-1938), Isak Şaybekov (1880-1957), Eşenalı Arabayev (1882-1934) ve Abılkasım Cutakeyev (1882-1930)'in isimlerini zikredebiliriz. İsimleri zikredilen bu kalem sahibi dokuz şahsiyetten altısının bugüne ulaşan eserleri tamamen şiirden ibarettir. Bunlardan Osmonalı Sıdıkov ile Belek Soltonoyev'in birkaç şiiri hariç diğer eserleri nesir türündedir. Eşenalı Arabayev'den ise geriye ilk mektepler için ders kitabı olarak hazırlanmış eserler miras kalmıştır.

Kırgız dilinde yazılan eserler arasında Sovyetler Birliği döneminden önce yayımlananlar da mevcuttur. Bunların üçü, Kırgızlar tarafından eskiden beri bilinmektedir. Bunlar, Moldo Kılıç'ın *Kıssa-i Zilzile* (Ufa, Şark basması, 1914) adlı uzun manzumesi, Osmonalı Sıdıkov'un *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya* (Ufa, Şark basması, 1913) ve *Tarih-i Şatmaniya* (Ufa, Şark basması, 1914) adlı nazım-nesir karışık eserleridir.

Günümüzde Eşenalı Arabayev'in bir Kazak yazarla birlikte *Alippe yaki Töte Okuu* (Ufa, Şark basması, 1914) adlı "Kazak ve Kırgız Balaları için" ders kitabını hazırladığı, bundan başka kendisinin *Adebiyat Örneği* (Kazan, Karimovlar basması, 1913) ve *Kazakja Durus Jazuu Kagidalari* (Kazan, Karimovlar basması, 1914) adlı ders kitaplarını yazıp neşrettiği tespit edilmiştir.⁴ Bunlardan başka, Ufa'daki Galiye medresesinin Kırgız ve Kazak öğrencileri tarafından Kırgız ve Kazak ilk mektep öğrencileri için yazılan veya hazırlanan *Örnek* (Ufa, Şark basması, 1911) ve *Tumış* (Ufa, Şark Basması, 1911) adlı küçük kitaplar da yayımlanmıştır.⁵

Bu son küçük kitapları hazırlayanların kimler olduğu bilinmemektedir. Eşenalı Arabayev'in öğrenciliği sırasında Galiya medresesinde okuyan N. Aburov ile I. Kanatov adlarındaki iki Kırgız delikanlısının,⁶ bu iki kitabın müelliflerinden olma ihtimali bulunmaktadır.

Bugün, Eşenalı Arabayev ile arkadaşlarının "Kırgız ve Kazak Balaları Üçün" hazırladıkları küçük ders kitaplarının kaç adet basıldığı ve bu kitapların Kırgızların eline geçip geçmediği de bilinmemektedir. Üstelik bu kitaplar bugüne kadar Kırgızistan topraklarında bulunmuş ve Kırgız ilim adamları tarafından da somut bir şekilde söz konusu edilmiş değildir. Şimdilik bu kitapların sadece adları bilinmekte olup muhtevaları hakkında hiçbir şey bilinmemektedir.

Sovyetler Birliği döneminden önce yazılmış olmasına rağmen neşredilme-

4 Suhanberdina, Y., Seyfullina, D. S. ; *Kazak Kitabının Seciresi, 1807-1917, Bibliyografyalık Körsetkiş*, Almatı, 1996, s. 169, 200, 213.

5 a.e.

6 Sıdıkov, O., *Kırgız Sancırısı*, Frunze, 1990, s. 37-38.

miş Kırgızca yazma eserlerin çoğu, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında, sadece kendi yaşadıkları bölgelerde şiir yazan ve nadir şahsiyetler olarak itibar gören Molda Niyaz ile Molda Kılıç'ın kalemlerinden çıkmıştır. Bu yazmaların tamamı manzum eserlerdir. Bunlar, başkalarının ve bilhassa eserlerin sahibi olan şairlerin yakın akrabalarının elinde kalmış ve Sovyetler Birliği döneminde yazmaları koruma altına alan kurumlara intikal etmiştir. Fakat toplanan yazmalar da müellif nüshası olmayıp istinsah edilmiş nüshalardır.

Molda Kılıç'ın uzun bir manzumesi, yukarıda da ifade edildiği gibi Sovyetler Birliği döneminden önce yayımlanmış olup bir kısım şiirleri de küçük bir risale halinde veya antolojiler içerisinde 1927-1948 yılları arasında neşredilmiş, bazıları da orta mektep öğrencileri için hazırlanmış edebî metin kitaplarına dahil edilmiştir. Aynı dönemde şairin hayatı ve sanatkarlığı hakkında ilmî araştırma ve incelemeler yapılmış ve yayımlanmıştır.⁷

Fakat Moldo Kılıç'ın eserlerinin çoğu, Ruslar aleyhindeki kanaatleri, Rus işgalinden önceki eski Kırgız hayatına dair methiye ve dinî nasihatleri ihtiva ettiği için Sovyetler Birliği döneminde yayımlanmamış; hatta yayımlanmak bir yana, yayın organlarında bunların adını zikretmek bile hükümet ve parti tarafından yasaklanmıştır. Moldo Kılıç'ın eserleri, bundan başka, Sovyetler Birliğinde kozmopolitizme, milliyetçiliğe ve en ufak hürriyetçi fikirlere karşı siyasî ve ideolojik kampanyaların yürütüldüğü dönemde, bilhassa 1945-1962 yılları arasında, Kırgızistan'daki makam ve şöhret düşkünü sosyal bilimciler tarafından kendi aralarında çatışma, birbirlerine çelme atma, birbirlerinden intikam alma aracı olarak kullanılmıştır. Bu tartışmalardan dolayı Moldo Kılıç'ın eserlerini inceleyenlerin veya incelemek ve yayımlamaktan yana olanların bir kaç hapsedilmiş, bir kısmı parti üyeliğinden atılmak suretiyle cezalandırılmış, makam ve ilmî kariyer yönünden kayba uğratılmış veya en azından baskılara maruz kalmıştır. Moldo Kılıç'ın eserlerinin yayımlanmasına, incelenmesine ve okullarda okutulmasına karşı uzun süre devam ettirilen parti ve hükümet yasakları, Sovyet rejiminin çökme sürecine girdiği dönemde, 1985 yılından sonra tamamen sona ermiştir.

Moldo Niyaz'ın şiirlerine ait nüshalar da başkaları tarafından muhafaza edilmiş; bu eserler ancak 1950'lerden sonra Kırgızistan İlimler Akademisi bünyesinde faaliyet gösteren Yazma Eserler Fonu'na intikal edebilmiştir. Fakat Sovyetler Birliği döneminde, içinde sosyalist ideolojinin prensiplerine ters düşen mısralar çok olduğu için bu şiirlerin de yayımlanmasına izin verilmemiştir. Bu dönemde, şiirlerin dili ve teknik özellikleri hakkında, o da Rusça olmak üzere sadece bir ilmî makale neşredilmiştir.⁸ Molda Niyaz'ın uzun süre gizli arşive

⁷ Samançin, T., *Moldakılıç-Cazgıç Akın*, Frunze 1949.

⁸ Yunusaliyev, B. M., "Ortajenie Dialektnih Osbornostey v Sanatah Molda Niyaza", *Türkologičeskie İssledovaniya*, Frunze 1970, s. 48-58.

hapsedilen şiirleri de, Molda Kılıç'inkiler gibi ancak Sovyet idaresinin çatırda-maya başladığı dönemde yayımlanmış; süreli yayınlarda, ilmî eserlerde ve okul kitaplarında söz konusu edilmeye başlanmıştır.

Çarlık döneminden beri eserler verdiği resmî olarak itiraf edilen diğer bir yazar da Togolok Moldo'dur. Fakat bu sanatkarın Çarlık döneminde verdiği eserlerinin orijinal yazma nüshaları, Sovyet dönemine intikal etmemiştir. Bu bilginin gerçek olduğunu ispat eden güvenilir bilgiler mevcuttur. Meselâ, Kırgız folklorunun derlenmesi faaliyetlerine çok emeği geçenlerden birisi olan Kayum Miftakov (1892-1949), 8 Temmuz 1922 tarihinde, bugünkü Narın vilayetinin Ak-Talaa ilçesine bağlı bir köyde yaşayan Togolok Moldo ile görüşerek onun şahsı ve sanatkârlığına dair şöyle bir belge tanzim etmiştir: “*Togolok Moldo... okumayı, yazmayı biliyor. Küçük yaşlardan itibaren şiir ve şarkı ile çok ilgili. Kırgızlar arasında anlatılan manzum eserlerin çoğunu bilir. Yazdığı eserler 1916 yılındaki kargaşada kaybolmuştur.*”) Folklor derlemecisi, aynı bilgiyi günlüğünde de şu şekilde kaydetmiştir: “*Togolok Moldo... Şiirlerinin tamamını... defter halinde yazmış olsa bile 1916 yılındaki isyan sırasında bu defter de kaybolmuştur.*”⁹ Buna göre Togolok Moldo'nun çok zamandan beri şiirle meşgul olduğu, şiirler yazdığı muhakkaktır.

Ekim ihtilâlinde önce, Togolok Moldo'nun kaleminden çıkmış hiçbir eser yayımlanmamıştır. 1925-1945 yılları arasında, ona ait üç uzun manzume ayrı kitapçıklar halinde, diğer bütün eserleri de ayrı bir antoloji halinde yayımlanmıştır. Togolok Moldo, 1950'li yıllardan beri, Moldo Kılıç'ın başını çektiği “*Reaksiyoner*” (=Karşı ihtilâlcî, komünizmi kabul etmeyen, rejim düşmanı) şairlere karşı çıkan ve “*demokrat şair*” olarak yüceltilen Toktogul Satılğanov (1864-1933) ile birlikte Kırgız edebiyatının klasik şairi derecesine yükseltildi; İlimler Akademisinin Yazma Eserler Fonuna teslim edilen eserleri ise tekrar tekrar basılarak haddinden fazla propaganda edilmiştir.

Kırgızca ilk eserleri veren şairler arasında Isak Moldo (Isak Şaybekov) da bulunmaktadır. Bazı bilgilere göre Isak Moldo, 1911-1912 yıllarında *Zilzile*, *Şabdan Koşogu* adlı küçük destanlar ile başka şiirler de yazmıştır. Fakat bu eserlere ait metinler kaybolmuş; geride her nasılsa sadece *Şabdan Koşogu'na* ait kısa bir parça kalmıştır. Sözü ettiğimiz bu parça Sovyet idaresi yıkıldıktan sonra *Şabdan Baatr* (1991) adlı antoloji içerisinde yayımlanmıştır. Kırgızlar, 1916 yılında Türkistan'daki diğer topluluklarla birlikte Çar hükümetine karşı silâhlî ayaklanma başlatmışlar, fakat bu hareket kısa süre içerisinde Ruslar tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış, bunun üzerine yüz binlerce Türkistanlı vatanlarını terk ederek

⁹ *Ar Tüdüü İrlar cana Materiyallar.* (Derleyen Kabdulgayım Miftakov), Kırgızistan İlimler Akademisi Kol Yazmalar Fondu, Nu. 1613. S. 135, 338.

Doğu Türkistan'a kaçmak zorunda kalmıştır. Isak Moldo, *Kayran El* (Zavallı Halk) adlı uzun şiirini, 1916 yılında meydana gelen bu isyan hareketinden sonra mensup olduğu Kırgız boyundan insanlarla birlikte perişan halde Doğu Türkistan'a gittiği zaman yazmıştır. Kırgızların yabancı ülkede çektiği sıkıntıları, ıstırapları ve uğradıkları hakaretleri terennüm eden bu küçük destan, ülkelerini terk etmek zorunda kalan kaçaklar tarafından istinsah edilmiş, ezberlenmiş, böylece ânonim hale gelmiştir. Bu eser, Sovyetler Birliği döneminde birçok defa yayımlanmış ve mekteplerde okutulan edebiyat ders kitaplarına da girmiştir.

Aldaş Moldo (Aldaş Ceenikejev) Ismayıl Sarıbayev ve Abılkasım Cumakejev de Çarlık döneminde şiir yazan şairler arasında isimleri sayılan şahsiyetlerdir. Fakat bunların o dönemde yazdıkları eserlerin yazmaları da, istinsah edilen nüshaları da kaybolmuş ve geride hiçbir iz kalmamıştır. Bu şairlerden bazılarının şahısların elinde kalan veya millî arşivlerden muhafaza altına alınan ve kısmen yayımlanan eserleri ise, Sovyetler Birliği döneminin ilk yıllarında yazılmış olan eserlerdir.

Osmonalı Moldo (Osmonalı Sıdıkov)'un 1913-1914 yıllarında yayımlanan *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya* ve *Tarih-i Kırgız Şadmaniya* adlı küçük kitapları, iki farklı muhtevaya sahip eserler değildir. İkincisi, birincisini tamamlamak üzere yeniden basılmış bir varyantıdır. Bu eserin içinde biraz şiir, Kırgız boylarının teşekkülü, birliği ve yaşadıkları yerler hakkındaki rivayetleri ihtiva eden şecere ve o gün için aktüel olan diğer konulardan bahseden materyaller bulunmaktadır. *Tarih-i Kırgız Şatmaniya* da Sovyetler birliği döneminde yasaklanmış, ilmî eserlerde de devamlı karalanmıştır. Bu eser, Sovyet rejiminin gevşeyip de çökmeye başladığı dönemde tekrar basılmış, Kırgız basınında ve ilmî araştırmalarda adından tekrar söz edilmeye başlanmıştır.

İlk Kırgız yazarlarından olan geniş malûmat sahibi Belek Soltonoyev, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Türkçe'nin farklı lehçelerinde ve Rusça'da yayımlanan kitaplardan ve halkın arasından derlediği Kırgızların tarihine dair bilgileri, kendi ana dilinde kaleme aldığı eserinde yeni bir düzen içerisinde bir araya getirmiştir. Fakat onun derleyip topladığı bu bilgiler 1920'li, 1930'lu yıllarda Sovyet ideolojisinin taleplerine uygun metinler hâlinde tanzim edilmiştir. *Kızıl Kırgız Tarihi* adını taşıyan bu yazma halindeki eser, tamamlandıktan sonra hemen yayımlanamamış, yazarı Belek Soltonoyev de 1937 yılında Stalinizm kırğında öldürüldükten sonra gizlice arşive kaldırılmıştır. Eser ilk defa "Kayraku-ruu" (Perestroyka=Yeniden yapılama) döneminde yayımlanmıştır. Belek Soltonoyev, Ekim ihtilâlinden önce şiirler de yazmıştır. Bu şiirler yazıldığı dönemde de, Ekim ihtilâlinden sonra da yayımlanmamıştır. Onun yazma halindeki bütün eserlerinin ilmî usûllerle yayımlanması meselesi, henüz bugün de halledilebilmiş değildir.

Sonuç olarak, belli bir seviyede öğrenim görmüş Kırgızlar arasından başka diller bir yana, kendi ana dilinde eser vermiş olan şahsiyetlerin sayısı fazla değildir.

Şüphesiz bütün eserler, bütün metinler, herhangi bir sosyal ihtiyaçtan şahsî ve beşerî duygu ve düşüncülerden ve diğer ihtiyaçlardan dolayı kaleme alınmaz mı? Meselâ, kapitalizmin ortaya çıkışından beri eserler, esas itibarıyla ticarî maksatla ve kazanç elde etmek düşüncesiyle yazılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kalem sahipleri eserlerini her şeyden önce yayın evlerine satarak para kazanmak hevesiyle yazmaktadırlar. Doğrusu bu maksadı eser sahibinin bilgilerini, duygu ve düşüncelerini sırf ifade edebilmek gayretiyle veya yayımlanan eserleri vasıtasıyla isim yapmış olmak arzusuyla beraber değerlendirmek de mümkündür. Birkaç eğitim görmüş Kırgız'ın ilk eserlerini kendi dillerinde yazmaya başladıkları dönemde Kırgızca gazete, dergi ve kitap yayımlanmıyordu. Yani, bu ilk nesil Kırgız kalem sahiplerinin eser yazarak yayımlamak, para ve şöhret kazanmak gibi bir gayeleri yoktu. O hâlde bunların durup dururken eser vermelerinin sebebi neydi?

Bazı bilgilere göre, şiir türünde ilk yazılı eserlerini veren Kırgız şairleri, önce şifahî şiirler söylemişler, herhalde yazıyı öğrendikten sonra da yazılı eser vermeye başlamışlardır. Onların böyle yeni bir gelenek başlatmalarına bazı Türk lehçelerinde ve bilhassa Kazak dilinde basılan şiir kitaplarının tesir etmiş olması muhtemeldir. İkinci olarak, ilk kalem şairleri, çoluk-çocuklarının rızkını ağır işte çalışıp kazanmak yerine molla olmayı tercih etmişlerdir. Bu şekilde kolayca kazanıp yaşama tarzı, onlara şiir yazmak için imkân vermiştir. Yazdıkları şiirlerin, okuma-yazma bilen kabile mensupları tarafından ilgiyle okunması, istinsah edilmesi ve hatta ezberlenmiş olması, bu şairlere moral vermiş, herhâlde sanat-kârlıklarını da teşvik etmiş olmalıdır.

Ana diliyle mensur eser vermeye başlayanlar ise, millî vicdan duygusunun zorlanmasıyla bu işe teşebbüs etmişlerdir. Bu bahse dair kendileri tarafından kaleme alınmış metinler bulunmaktadır. O dönemde, diğer Türk toplulukları ve bilhassa mağrur bazı Özbek aydınları ilk eğitim görmüş Kırgızlarla olan karşılaşmalarında, etnik menşeylerinin şüpheli, geçmişlerinin karanlık, yaşayış tarzlarının da yabancı olduğunu söyleyerek Kırgızları aşağılamışlar, onlarla alay etmişlerdir. Medrese eğitimi almış olan Moldo Osmanalı Sıdıkov ve Rusça orta derecede eğitim görmüş olan Belek Soltonoyev gibi bazı Kırgız aydınları, bu tür sözlerden alınarak kendi topluluklarının, diğer topluluklardan tarihî zenginlik ve asalet bakımlarından aşağı olmadıklarını hem kendi topluluklarına, hem başkalarına da anlatmak için Kırgız şeceresini, tarihî rivayetleri ve diğer folklorik mirası halkın ağzından derleyip tam bir metin halinde yazmaya başladılar. Cehalet sebebiyle

hor görülmekten rahatsız olan bu tarihçiler elbette kendi eserlerini yazarken halkta millî şuuru harekete geçirmek maksadını da göz ardı etmemişlerdir.

Sözün kısası, Sovyetler Birliği devrinden önce, Kırgız diliyle nazım ve nesir türünde eserler kaleme alındığı ve bunlardan bir kaçının da yayımlandığı muhakkaktır. Fakat bu hakikat, Kırgız dilinin Sovyetler Birliği devrinden önce yazı dili seviyesine yükselip yükselmediği sorusunu da akla getirmektedir. Herkesin bildiği gibi, herhangi bir konuşma dilinin yazı dili hâline gelebilmesi için idarî ve adlî kurumlarda, resmî ideolojiye ait evrakta, gazete ve dergilerde, okul kitaplarında, edebî eserlerde ve diğer yazılı belgelerde, o dilin kullanılmış olması lâzımdır. Bunlardan Başka o dilde her türlü toplantıların düzenlenmesi, okullarda eğitim verilmesi, posta ve diğer bütün haberleşme hizmetlerinin de yürütülmesi gerekir. Kısacası yazma ve yayımlama şeklindeki her türlü millî fikir alışveriş faaliyetlerinin bu dil vasıtasıyla hiç kesintisiz devam ettirilmesi zarurîdir.

Sovyetler Birliği döneminden önce, Kırgız dilinde bazı metinler yazılmış ve bunlardan birkaçı yayımlanmış olmakla birlikte gazete, dergi, kitap gibi matbu eser çıkarılmamış, resmî evrak tanzim edilmemiş, mekteplerde ders verilmemiştir. Yani Kırgız dili o dönemde yazı dilinin fonksiyonlarını yerine getirememiştir. Peki, o hâlde Kırgız dili neden bu söz konusu dönemde bir yazı hâline gelememiştir? Elbette bunun birçok sebebi bulunmaktadır. Bunların en önemlisi, Kırgız boylarının son bin yıldan beri müstakil bir devlet kuramamış olması veya büyük bir devletin idaresi altında millî bir otonomiye sahip olamamış olması, hatta bir “kültürel özerkliğe” bile kavuşamamış olması, göçebe hayatını devam ettirip kendi aralarında savaşarak dağınık bir hâlde yaşamış olmasıdır. Bilindiği gibi, herhangi bir devlet teşkilâtı altında toplanamayan, hatta göçebelikten kurtulamayan küçük toplumda yazı diline, daha doğru yazı dilinin teşekkülüne ve gelişmesine pek ihtiyaç hissedilmez.

Doğrusu şu ki, dünyadaki genel sosyal gelişmenin gerisinde kalan bazı küçük milletlerin, büyük nüfus potansiyeli bulunan kuvvetli ve yüksek potansiyeli bulunan kuvvetli ve yüksek kültür sahibi milletlerin mecburen hâkimiyeti altına girdikten sonra, onların tesiri, rehberliği ve yardımıyla kendi dillerini yazı dili hâline getirmeleri mümkündür. Maalesef Kırgızlar gibi birçok milleti hâkimiyeti altına alan Rus imparatorluğunun yöneticileri, sömürge hâline getirdikleri tebaasına ait yazı dillerinin teşekkülüne ait gelişmesine yardım etmek şöyle dursun, bilâkis bu dilleri engellemiş, baskı altına almış ve yasaklamışlardır. Çar yönetiminin Rus olmayan milletlerin dillerine karşı uyguladığı bu politika, eğitimle ilgili bir resmî evrakta şu şekilde söz konusu edilmiştir: “*Dili farklı olan milletlerin dillerini eğitim dili seviyesine yükseltme meselesinden söz etmek bir yana, hatta hiçbir zaman buna niyet bile edilmemiştir. Çünkü böyle bir niyet tam*

bir saçmalık olurdu.”¹⁰ Aynı konu hakkında başka bir resmî belgede de şu ifadeye yer verilmektedir: “Yerli (=tuzemny) dilleri geliştirip güzelleştirerek Rus olmayan milletler arasında bu dillerle eğitim-öğretim işini yaygınlaştırmaya çalışmak, devletin resmî politikasına uygun değildir.”¹¹

Rus imparatorluğunda, Kırgızlarla beraber köle muamelesi gören Özbek, Tatar ve Kazak aydınları, Çar yönetiminin bu insanlık dışı ırkçı politikalarına rağmen kendi ana dillerinde gazeteler çıkardılar; dinî, ilmî, millî ve edebî kitaplar yazıp neşrettiler. Bu toplulukların yazı dilleri, Rus devletinin baskılarına rağmen sosyal hayatın birçok cephesinde kullanılmış, bunun tabii sonucu olarak da leksikolojik, stilistik ve gramer yönlerinden önemli gelişmeler kaydetmiştir.

Çar yönetiminin baskı altına alarak yasakladığı, sürgünlerle cezalandırdığı bir dönemde Özbek, Tatar ve Kazak aydınları, ana dillerini değişik alanlarda eser vermek üzere kullanabildikleri hâlde Kırgızlar neden kullanamadılar? Bunun sebeplerinden birisi şudur: Tatar, Özbek ve Kazaklar, kendileri sömürge hâline gelmeden önce hanlıklar kurmuş, İslâm dinini iyi öğrenmiş ve ilim sahibi olmuşlar, kendi dillerinde eserler vermişlerdi. Bu toplulukların Rus idaresine girdikleri sırada, hanlıklarını kaybetmiş olmalarına rağmen yazı kültürünü devam ettiren, eski veya yeni tarzda eğitim vermenin yanı sıra kendi ana dillerinde eserler yazabilen, yazılanları neşreden, basılan eserlerin dağıtımını yapıp satan ve satın alıp okuyan bir aydınlar zümresi vardır. İkinci olarak, bu toplulukların içinde dinî ve lâik mekteplerin hiç aralıksız eğitim verebilmesi ve ana dilde yazılan eserlerin basılıp dağıtılabilmesi için maddî yardımda bulunan zenginler mevcuttu.

Nüfus itibariyle küçük ve yarı okumuş toplumlarda faaliyet gösteren eğitim kurumlarının, kitap neşreden ve satan kurumların, halka verdikleri bu hizmetlerine karşılık maddî bir fayda temin etmeleri mümkün olmadığı gibi sarf ettikleri parayı bile kazanmaları mümkün değildir. Bu tür kurumlar, masraflarını tamamını veya yarısını devletten veya zengin şahıslardan temin edemezse, faaliyetlerini devam ettiremez, borcunu ödeyemez ve nihayet kapanır. Çünkü kitap, gazete ve dergi çıkarmak için gerekli olan malzeme ve matbaa hizmetleri, her nerede ve hangi devirde olursa olsun çok pahalıdır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Çar yönetimi Tatar, Özbek ve Kazakların millî kültürünün gelişmesi için hiçbir zaman devlet hazinesinden yardımda bulunmamıştır. Bu sebeple süreli yayınların, kitap neşreden yayınevlerinin ve eğitim kurumlarının faaliyetlerini hiç sekteye uğratmadan devam ettirebilmelerine imkân verebilmek için ilim ve kültürün önemini kavramış vatansever zenginler

10 Rızayev, D., Razvitie Natsionalnıh Otnoşeniy v Respublikah Savetskogo Vostoka, Frunze 1968, s. 130.

11 Natsionalnaya Politika VKP(b) v Tisifrah, Moskova 1930, s. 263.

ve tüccarlar maddî yardımlarda bulunmuşlardır. İkinci olarak, bazı Tatar, Özbek ve Kazak aydınları, eser neşretmek veya satmak suretiyle bir taraftan kâr ediyorlar, diğer taraftan da eğitim hizmetlerine katkıda bulunuyorlardı. Üçüncü olarak, bu toplumlarda, kendi dillerinde yayımlanan kitap, gazete ve dergileri satın alabilen, çocuklarına paralı eğitim aldırabilen varlıklı aileler de az değildi. Sonuç olarak, burada söz konusu edilen bu hususlar Tatar, Kazak ve Özbek toplumlarının kendi dillerini yazı dili olarak kullanmalarına ve geliştirmelerine imkân veren şartları hazırlamıştır.

Söz konusu Çarlık döneminde genel olarak fakir ve dağınık bir hâlde göçebe hayatı yaşamalarının yanı sıra, İslâm dinini ve eğitim meselesini tam benimsemiş olmaları ve Rus tipi Avrupa medeniyetine de sıcak bakmamaları gibi sebepler yüzünden Kırgızlar arasında zengin, kültürlü, halkın ve ülkenin meselelerine karşı ilgisiz kalmayan bir zümre çıkmamış, ana dilinde eğitim meselesine sahip çıkacak ve bu yolda eserler yazıp yayımlayabilecek bir aydın sınıf da teşekkül etmemiştir. Bu sebeplerden dolayı Kırgız dili yazı dili haline gelememiş, daha doğru bir ifade ile siyaset, ilim, edebiyat, eğitim dili olamamış ve daha çok konuşma dili olarak varlığını devam ettirmiştir. Sadece 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında Kırgızlar arasından orta seviyede aydınlar çıkmış, bunların da on kadarı kendi dilleriyle eser yazmaya teşebbüs etmiştir. Bu eserler, Kırgız dilini yazı dili seviyesine yükseltme yönünde atılmış ilk heveskâr adımları olarak değerlendirilebilir.

Elbette yazı dillerini geliştiren veya geliştirmeye başlayan Tatar, Özbek ve Kazakların dillerine akraba olan Kırgız dilinin de yazı dili haline gelmesine biraz zor da olsa imkân verecek bir gramer yapısı ve zengin sayılabilecek bir sözlük hazinesi vardır. Eğer Kırgız toplumu tarafından konuşmadan başka yazma ve yayın türünde bir hizmet misyonu da yüklenmiş olsaydı, Kırgız dili de herhalde bir yazı dili haline gelebilir, kendi hazinesinden ve dışarıdan alacağı kelimelerle zenginliğini daha da artırabilir, aynı şekilde gramer yapısını da daha mükemmel hâle getirebilirdi. Fakat Kırgızlar, yukarıda izah edilen sebepler yüzünden kendi dillerini yazı dili haline getirebilmek için siyasî, ekonomik ve kültürel şartları maalesef yerine getiremediler.